



Covid19-járvány: következmények – perspektívák

Eszmecsere írásos dolgozatokkal a következő résztémákról:

1. Melyek a járvány várható társadalmi, gazdasági, pszichológiai stb. következményei?
2. Milyen perspektívák várhatóak globálisan a járványt követően?

† KISS LÁSZLÓ

Résztevők:

Balogh András történész

Frank Tibor történész

Gyarmathy Éva klinikai és neveléslelektan szakpszichológus

Horváth Csaba Barnabás politológus, történész

Kiss Endre filozófus

Pogátsa Zoltán közgazdász, szociológus

Rusvai Miklós víruskutató

Vizin Gabriella klinikai szakpszichológus

Az eszmecsere szervezője: **Kiss László** „kazánfűtő-filozófus” – kiss194701@freemail.hu

Az eszmecsere időpontja: 2021. szeptember

BALOGH ANDRÁS

1. Következmények (a beérkezett írásokhoz kapcsolódva)

Nagyon régóta vagyok ennek az eszmecsere-társaságnak a tagja, talán az egyik alapító tagja is. Az első téma, amit Kiss László megjelölt nekünk elemzésre: a következmények. Azt szeretném hangsúlyozni, hogy majdnem összhang van közöttünk abban, miszerint a világ nem lesz már olyan, mint amilyen volt eddig. Alaposan megváltozott minden, másra kell felkészülni, más mentalitás alakult ki. Valószínűleg számos olyan faktort is tanulmányoznunk kell, amelyek eddig a nemzetközi politikában és gazdaságban egyáltalán nem szerepeltek. Egyetértek Rusvai Miklóssal abban, hogy sikeresebb volt a járvány elleni védekezés annál, mint amit sokan gondoltak. Végül pedig megjegyezném, hogy a nagy globális szervezetek – az ENSZ, az EU, a NATO – működésében tulajdonképpen semmi lényegi változás nem következett be. Még anynyi sem, amennyit megkövetelhetek volna az egyes társadalmak.

2. Perspektívák (szintén a beérkezett írásokhoz kapcsolódva)

A különböző szakterületekről érkező eszmecsere-partnerek hasonlóképpen vélekednek az itt felvetődött kérdések többségéről. Ami a Covid-járványt illeti, láttuk, reménykedtünk benne, és le is írtuk, hogy a koronavírus negyedik hulláma valószínűleg kezelhető, nem fog világszerte akkora nehézségeket okozni, mint ahogyan ettől tartunk. Azt kellene tanulmányoznunk, hogy a különböző társadalmi csoportoknak milyen érdekeik, milyen motivációik és milyen eszközeik vannak arra, hogy a szóban forgó problémákat kezelni tudják. Végül pedig meg kell jegyez-



nem, hogy a Covid-járványon túl, ha a jelenlegi nemzetközi helyzetre tekintünk, tudomásul kell vennünk, hogy sokkal több veszély fenyeget bennünket, mint ahogyan azt feltételezzük (az amerikai–kínai viszony beláthatatlan perspektívái, az afganisztáni helyzet megoldatlansága, az USA, Nagy-Britannia és Ausztrália Európa érdekeit sértő együttműködése, a nemzetközi terrorizmus új jelenségei).

FRANK TIBOR

Egy olyan teremben ülünk most, amelyben azelőtt én ott szoktam állni a tanári katedrán, és a diákjaim onnan egymást felváltva prezentációkat tartanak. Az elmúlt másfél év óta viszont ez lehetetlenné vált – az összes tanterem, tanári szoba üres, ide diákok nem nagyon jönnek, legfeljebb dolgozatuk kinyomtatott változatával, vagy osztályzatukért, esetleg könyvtári kölcsönkönyvért. Ez teljesen megváltoztatta az oktatás módszereit. Én másfél év óta lényegében egész nap otthon ülök és jószerivel pusztán egy képernyővel állok kapcsolatban. A képernyőn azonban az összes diákom arcképe rajta van – hangsúlyozom, hogy névvel ellátva, s a jobb oldalon, külön sávban ott van a diákok névsora aszerint bontva, hogy ki van jelen, ki nincs, s mutatkozik az is, hogy éppen ki beszél. Ez az MS Teams-rendszer, amit a mi egyetemünkön (ELTE) kötelezően bevezettek.

Ezt azért tartom érdekesnek, mert én így pontosan tudom, hogy melyik diáknak (köztük sok a külföldi, sokféle, pl. orosz vagy arab névvel) mi is az első keresz- vagy apai neve s hogyan írja azt – így nevükön tudom szólítani őket, noha a félév kezdetekor általában még nem ismerem őket. A nevük ott van a képernyőn, és ez furcsa mód gyakran közvetlenebb kapcsolatot eredményez a diákjaimmal, mint ami rendes egyetemi óráinkon kialakul – amikor is a nevüket hétről hétre igyekszem memorizálni. Ez ugyan apróságoknak tűnik, de pedagógiai szempontból mégis lényeges mozzanat, amely pozitív módon adódott hozzá az elmúlt másfél-két év megpróbáltatásaihoz. Azt hiszem, hogy a virtuális képzésnek ez az eleme túl fogja élni a járványt, mert a tanárnak és a diáknak is kényelmesebb és eredményesebb is – utóbbi otthon vagy a kollégiumában ül és a képernyőn keresztül kommunikál. A képernyőt mindkét fél meg fogja tudni osztani, tud képeket, videofelvételeket, YouTube-részleteket mutatni, a diák a prezentációjának a vázlatát ki tudja vetíteni, és azt ott mindenki a maga képernyőjén láthatja.

Tehát a járvány egy meglehetősen fejlett technikai előrelépést hozott. Ezt azért mondom el – és akik szintén tanítanak, azok ezt valószínűleg ugyanúgy észreveszik –, mert nekem ez inkább azt ígéri, hogy mindez meg fog maradni a Covid19 utáni időkből is. Tehát vegyes tanítási forma következik majd, amelyben időnként újra a katedrán fogunk állni és hetenként – olykor kéthetenként, esetleg csak havonta – ténylegesen beszélünk is a diákokkal, más alkalmakkor pedig ezzel a virtuális módszerrel fogunk velük érintkezni. Ez nem teljesen vadonatúj jelenség. A távoktatás az Egyesült Államokban már harminc évvel ezelőtt is nagyon fejlett volt – mivel ott sok diák olyan messze lakik az egyetemétől, hogy csak így tud részt venni az oktatásban, tanulásban. Ebben tehát nemzetközileg nincs nagyon sok meglepetés, ez csak nálunk új, mert eddig, a világjárvány előtt nem volt rá égető szükség – és feltételezem, hogy ez meg is fog maradni. Ebben nagyon sok pozitívum is van, amely túl fogja élni a járványt, és nemsokára a diákok egy része már talán nem is fogja tudni, hogy elődeik egykor tantermekben tanultak,



„valóságos” tanároktól, nyomtatott könyvekből. A vegyes módszer tehát várhatóan megmarad.

A másik szempont a művelődési oldala a dolognak. Az oktatásról ugyanis csak nagyon vázlatosan és röviden, de szóltam, egyetlen gondolatot kiemelve. Nos, a művelődés terén is nagy veszteségek érték a lakosságot: nincsenek működő színházak, mozik, könyvtárak, múzeumok stb. Bár most már éppen megint megnyitáltak ezek, de nem akarok átmeneti változásokkal foglalkozni. A járvány csúcsa idején mindezek nem működtek, így nagyon sok hátrány származott ebből – a lakosság nem tudta élvezni és „fogyasztani” a kultúrát, illetve azt is a képernyőn keresztül tehetta csak. A magyar televízió pedig nem járt az élen annak, hogy áthidalja ezeket a problémákat. A színházak egy része elég későn jött rá a *streamelés* módszerére. Kísérleteztek például azzal, hogy csak minden harmadik ülőhelyre engednek be nézőket – volt már mindenféle kísérletezés. De igazából a színházba, moziba, múzeumba járás hosszú időre megszűnt Magyarországon és a művelt Európában. A televízió viszont nem tudta idejekorán (sőt olykor egyáltalában) fölmérni, hogy mit tehetne ennek a hiányállapotnak a megszüntetése érdekében. A műsorait tekintve (láthatjuk ezt egyszerűen a heti műsorfüzetekből) a Magyar Televízió kínálata nagyjából azonos azzal a műsorstruktúrával, ami a járvány előtt megvolt. Nagyon kevés olyan műsort láthatunk, amely a járvány következtében, újként jelent volna meg, a művelődést és termékeit máshogy tárva nézői elé. Persze nem most kezdődött ez a hiány. Már évek óta nincs magyar tévéjáték, ami pedig a magyar televízió egyik büszkesége volt, akkoriban sokszor kiváló dolgokat prezentáltak. Most nagyon kevés az új magyar film is, amit játszanak. Tulajdonképpen megmaradtak vagy éppen megszülettek a „beszélgetős” műsorok, amelyekben minden nap más-más emberek csevegnek egymással – sokszor érdekes, máskor nem annyira érdekes dolgokról, fontos vagy „fontatlan” témákról. Leggyakrabban, szinte állandóan, pártpolitikáról és a járványról.

Elmondható tehát, hogy a televízió valamiképpen nem találta föl magát ebben az új helyzetben, nem tudott a művelődés központjává válni, a művelődési hiányokat nem tudta pótolni. Nem láttam egyetlen olyan műsort sem, amelyik például a múzeumokba kalauzolta volna el az embereket, hogy megmutassa, mit látni azokban. Én nem vagyok nagy tévénéző, igazán nincs jogom a tévéen bármit is számon kérni, de az a napnál világosabbá vált számomra is, hogy az értelmiség jelentős részét foglalkoztató jelenségek nem vagy alig tükröződnek a tévében. Vagyis marad az, ami mindenkinek megvan vagy meg lehet otthon, amit olvashat, hallgathat, nézhet, s ami praktikusán ingyen van.

A kereskedelmi és az állami tévécsatornák közötti különbségek kiéleződtek, az állami tévé kincstárivá vált, ezt el kell mondani. Nagyon merev és a kormány pillanatnyi álláspontját minden esetben kiszolgáló műsorok sorozata jön-megy. Ezt én rosszallom, mert a tévében lehetne tényleges vitákat, politikailag is vitatható, vitatandó jelenségeket is adni. Nem elég csupán néhány ember vitáját sugározni egy-egy este, hanem ezeket a vitákat ki kellene szélesíteni, szélesesen és színesen, vizuálisan vonzó módon dokumentálni és lehetővé tenni, hogy a nézők is aktívabbak legyenek ezekben a műsorokban – például betelefonálással, az internet révén interaktívan kapcsolódhassanak a műsorok egy részéhez. Sok technikai módszer van ma már, amellyel sokkal jobban be lehetne vonni a közönséget ezekben a műsorokba. A social media bekapcsolása hasznos is, de veszélyes is lenne.

Még valamit elmondanék zárásul. Azt, hogy a magyar közönség a külföldön történő dolgokhoz gyakorlatilag alig jut hozzá – holott nagy a világ. Eszembe jut Kaján Tibornak egy



harmincéves karikatúrája, ahol egy asztali földgömb látható, ami az iskolából sokaknak megmaradt, sok embernek otthon megvan, és amelynek a tengelyén rendszeren a földgolyó forog. A Kaján-karikatúráján is ott van a keret és a tengely, de azon nem a földgolyó, hanem csak Magyarország forog. Ez nekem mindig eszembe jut, amikor a tévéhíradót vagy a tévé vitaműsorait látom. Azt tapasztalom, hogy csak Magyarország, csak a magyar pártpolitika létezik. Ez ropant szegényes, borzasztóan leszűkíti az emberek világképét, mintha csak erről lehetne gondolkodni, beszélni: hogy melyik párt most éppen milyen miniszterelnök-jelöltet állított, és annak milyen sérülékeny pontjai vannak vagy lehetnek az életében.

E hiányosságokat a végtelenségig lehetne sorolni, miközben a világban óriási változások történnek. Megemlíthetnék néhányat közülük: hogy mi minden történt Amerikától Afganisztánig és Brazíliától Indiáig, hogy tulajdonképpen hogyan is élnek ezeken a helyeken az emberek, milyen problémákkal küzdenek, milyenek a városaik és a falvaik, vannak-e erdeik vagy éppen sivatagaik. Tehát én ezt nagyon hiányolom a tájékoztatásból, ugyanis az átlagos magyar néző, aki csak a tévéből tud tájékozódni, nemigen tud elmenni sehova külföldre. Hiszen most a járvány, korábban a vasfüggöny miatt be voltunk zárva valamennyien, és maradtak azok a csatornák, amelyeket nézhetünk. Aki pedig ezeket nézi, annak szinte alig van fogalma arról, hogy mi minden történik ma a nagyvilágban – és hogy van egy nagy világ. Mondhatnám: egy másik világ.

GYARMATHY ÉVA

Ez a járvány olyan, mint a rosszindulatú daganat: mindig újabb és újabb kiújulásai vannak. Jó eséllyel megint belekerülünk majd ugyanabba a helyzetbe, és a bizonytalanság és a káosz önmagában is nehéz helyzeteket szül. Több közvetlen következmény is van. Az egyik a mentális egészség terén jelentkezik. Nagyon megszorodtak a lelki zavarok, főleg a szorongás, a depresszió, az öngyilkossági kísérletek és az öngyilkosságok aránya. Az öngyilkosság a fiatalok körében tíz százalékkal nőtt – ami eléggé ijesztő. És ez még csak közvetlen következmény.

A második nagy probléma a poszttraumás stressz-szindróma. Ugyanis akiknek szorongásos, depressziós problémáik vannak és ezért veszélyeztetettek, azoknál általában hiányzik az a lelki ellenállóképesség, ami átsegítene akkor, amikor sok bajjal kerülnek szembe. Számíthatunk arra, hogy ezen a téren nagyon sok új problémával fogunk találkozni. Azt már most lehet tudni, hogy megnövekedett a poszttraumás szindrómával jelentkezők aránya – és a fiatalok különösen erősen érintettek ebben.

A harmadik problémakör az, amit a karantén okozott. Amiről eddig beszéltem, az a veszélyhelyzet, a betegségtől való félelem, a halálesetek, és általában a bezártság okozta lelki megterhelés általános következményei. Vannak azonban kiemelt generációk, amelyeknél látom, hogy nagyon nagy a probléma. Az egyik nagy vesztes csoport a tizenévesek köre, a középiskolások, azok a kamaszok, akiknek éppen le kellett volna válniuk a családról – erre bezárják őket a családdal, amelytől el akarnának távolodni. Ez tragédia számukra. Én nagyon szerettem a szüleimet tizenéves koromban is, de akkor mindenhol akartam lenni, csak éppen nem velük összezárva. Képzelnék el, ha egy amúgy is diszfunkciós családhoz van kötve a kamasz, úgy, hogy még az iskolai tanulásába is belelátanak a szülei, akár a feleleteit hallhatják stb. Nem véletlenül nőtt meg a családi erőszak, a tizenévesek fizikai agressziója a családban – akár a



testvérek, akár a szülők irányába. Ez is nagy probléma. Ahol nem ennyire súlyos következmények vannak, ott is a gyerekek a nagy vesztesek. Főleg azok, akiknél még nem alakultak ki az új kapcsolatok, például a 9. évfolyamok, a régiek pedig már nem voltak meg. Ők átmeneti helyzetben voltak, és nehezen tudták ezt kezelni. Nekik sürgősen önszervező csoportok kellenének, például az osztályfőnök vezetésével. Már régóta fel kellene készíteni arra a tanárokat, hogy mintegy mentorként, moderátorként működjenek a diákok között, afféle önszervező csoportokat is támogatva. Az említett probléma a szóban forgó fiataloknál nagyon erős lelki törést okozott, kell a megsegítés. A művészetterápiák, a közös művészeti és mozgásos tevékenységek sokat jelentenek számukra.

Szintén nagy vesztesek a huszonévesek, akik az életkezddéssel vannak elfoglalva, és már teljesítményeket is várnak tőlük. Ők korábban is megélték az életkezddeti válságot, azt a bizonytalanságot, amibe a fiatalok kerülnek. Ez most a sokszorosára nőtt.

A harmadik problémás terület a tanulás. A veszteségeket azok a gyerekek szenvedték el leginkább, akik éppen az első osztályba indultak, mert nem kapták meg azt az alapot, amit az óvodában, illetve az iskolában a legfontosabb lett volna személyesen megkapni. Ezt egyáltalán nem sikerült kezelni. Éppen ez volt az a generáció, a sok hatéves – akiket beerőltettek éretlenül az oktatásba. Szerencsétlen módon éppen ekkortól már nem az óvoda döntheti el automatikusan, hogy mehet-e a gyerek az iskolába, hanem a szülőnek külön kell kérvényeznie ezt. Amit sok szülő nem tudott, így lekészt erről. Ezzel sokszoros probléma keletkezik ennél a korosztálynál. Ami pedig hosszú távon a tanulásukat fogja befolyásolni. Sokan kudarcos kezdéssel indultak neki az iskolának, főleg, akiknél nem volt megfelelően támogató a családi háttér. A kezdeti tanulási kudarc hosszútávon alulteljesítést okoz, ami önértékelési zavarokhoz, és egyéb, a lelki egészséggel kapcsolatos problémákhoz vezet. Ők is gyarapítani fogják a pszichés zavarokkal küzdők számát.

Mint minden különleges helyzet, a Covid-járvány is fölhívja a figyelmet a gyenge pontokra. Olyan, mint egy betegség, jelzi, hogy valamit másképp kell csinálni. A legnagyobb baj, hogy nem változtatunk. Semmi jele nincs. Mindenki azt várja, hogy visszatérünk a normalitásba. Már rég nem volt normalitás, és folyamatosan jöttek a jelek, hogy változtatni kell. Például a túl nagy egyenlőtlenséggel vagy a klímával kellene foglalkoznunk, és ebben a tudományos, gazdasági és politikai elitnek nagy felelőssége van. Az emberi agy ugyanis a kis változásokra nem nagyon reagál, mert az agy az alkalmazkodásra készült, és a stabilitást szereti, de a gyorsan változó világban ez nem adaptív. Tenni kellene, mielőtt nagyobb krízisek jönnek. Ezek ugyanis az emberi társadalmi fejlődést akadályozhatják meg. A demokrácia a lelki egyensúly társadalmi berendezkedése, és nagyon törekeny. Ahogy veszély fenyeget, az emberi agy visszakapcsol az őshüllői gondolkodás nélküli „fuss vagy üss” módba, és a demokrácia, odavan.

Amint vészhelyzet van, a létfenntartás kerül előtérbe, és nincsenek érzelmek, megfontolások. Vagy fenyegetek, vagy menekülök. Magasabb szint, amikor vannak már érzelmek és empátia, erre már építhető valamiféle közösség. Az érzelmek megkötnek, irányítanak minket. A pszichopatáknak nincsenek ilyen kötelékei. Tökéletes működés, érzelmek nem zavarják. Ettől még nem feltétlenül lesz gyilkos, de tökéletes élősködő.

Az érzelmek, a kötődés mellé a civilizáció kitermelte az önkontrollt, a mások szempontjainak figyelembevételét, a hosszú távú tervezés képességét. Ezek teszik lehetővé a társadalmi együttélést.



Ami a Covid kapcsán történt, mutatja a törésvonalakat. Gyorsan összegyűjtjük magunknak a vakcinákat, állami és egyéni szinten is felhalmozunk mások rovására. Regresszív reakciók. Nem jók a kilátásaink, ha minimális változtatásokra sem vagyunk képesek, amikor egy ilyen különleges helyzet fölhívja a figyelmet arra, hogy változni kell.

Valójában már régóta válsághelyzetben, változó helyzetben vagyunk, csak a fokozatosság miatt nem észleli az egyén ennek mértékét. A robbanásszerű változásokat pedig veszélyként fogja fel, és nem a változó világ üzeneteként. Váltás jön, ahogy az ember is az egyéni fejlődésében természetes váltásokon megy keresztül – gyermekből kamasz, kamaszból fiatal, majd érett és idős felnőtt lesz. Több ilyen váltás volt a történelemben, axiális kornak és egyéb módokon is nevezik ezeket.

Nem könnyű elengedni a régít. Kulcstényező az oktatás. Ezen múlik, hogy mire készítjük fel a gyerekeket, és ezen fog múlni, hogy például egy nép hova fog kerülni, mit fog tudni változtatni, milyen pozíciója lesz. Az oktatás stratégiai kérdés, mert meghatározza a jövőt. Korábban a tudás volt fontos, most a tanulási képességre van szükség. Súlyos gazdasági következményei vannak, ha változni képtelen fiatalokat lök oda az oktatás a piacra, vagy újabb, önállóan mérlegelni képtelen generációt termel ki, akikkel bármit meg lehet etetni, akik gondolkodás nélkül elfogadják és terjesztik, amit hallanak.

Miközben sok országban rendkívüli erőfeszítéseket tesznek az oktatásért, nálunk már csak az agyongyötört, de még mindig helyálló pedagógusok tartják fenn az iskola látszatát. Magyarország így biztosan a futottak még kategóriába kerül. A Covid-járvány során a távoktatásnak nevezett kínzásban sok mindent tanultak az oktatás szereplői, de mindenki azt várja, hogy végre ugyanúgy taníthatson, mint ezelőtt. Észre kellene venni, hogy nagy lehetőség nyílt meg a vegyes és hibrid oktatás, a fejlesztő tanítás és önrányította egyéni és csoportos tanulás előtt. A művészeteknek és a mozgásos tevékenységeknek az iskolán belüli alkalmazása a közösségi életben a lelki egyensúly megtartásához evidencia, mégis garantált, hogy maradnak ezek a tevékenységek néhány, a bizonyítvány alján található tantárgyak. A változástól való ódzkodás, a restség és a félelem erős, pedig ha nem engedjük el a régít, a változás elsöpör minket. Ha a félelemre most bármilyen gazdasági válság jön, és jönni fog, pusztító lesz.

Nem vagyok nagyon optimista – de vannak még lehetőségek. Úgy gondolom, azt kellene tisztáznunk, nem az a cél, hogy a korábbi normalitásba visszatérjünk, hanem hogy átgondoljuk, ami történt. Ezért örülök annak, hogy részt vehettem ezen az eszmecserén.

HORVÁTH CSABA BARNABÁS

Én geopolitikai szempontból nézném a dolgot. Úgy tűnik, mintha a Covid felgyorsított volna olyan geopolitikai átrendeződési folyamatokat, amelyek már amúgy is látszottak a világban, csak azokra még rátett egy lapáttal. Például érdekes, hogy kétezerhuszonnyolcra jött előre az a dátum, amikor majd Kína GDP-ben nominálisan is megelőzi az USA-t. Áprilisi az IMF-nek az a kétezerhuszonhatig szóló gazdasági előrejelzése, amiben az látszik, hogy vásárlóerő paritáson Kína egy főre jutó GDP-értéke kétezerhatszencelencben az amerikaiakénak a negyede volt, ez huszonhatra fölmege a harmadára, Indiáé az USA-érték tíz százalékáról tizenkilencre megy fel addigra. Európában pedig nagyon érdekes, ami most látszik, hogy ott szintén rátesz egy lapáttal a Covid a már eleve zajló folyamatokra. Európában a mediterrán országok már a kétezer-



nyolcas válság óta gyengélkednek, és most a Covid is Európában őket sújtotta a legdurvábban, legkeményebben. Ahogy néztem ezeket az előrejelzéseket, ez egy kicsit olyan, hogy az évtized végére akár Kelet-Európa és a mediterrán régiók között felcserélődnek az Európán belüli pozíciók. Az előrejelzések alapján végeztem egy olyan összehasonlítást, hogy egyik oldalon Spanyolország, Portugália, Olaszország, Franciaország, a másikon V4, plusz Románia – és úgy tűnik, hogy kétezerhuszonhatra kétezer-tizenkilenchez viszonyítva a keleti országok nagyjából ott lesznek Franciaországhoz képest, ahol tizenkilencben Spanyolországhoz, Olaszországhoz képest voltak – és Spanyolországhoz, Olaszországhoz képest pedig ott, ahol kétezer-tizenkilencben Portugáliához képest voltak. Tehát kelet és dél között egy átbillenés lesz. Ugyanakkor viszont szó volt róla, hogy sokaknak jó. Rövid távon úgy tűnik, hogy nagyon jól jött ez a kínai vezetésnek, mert kétezer-tizenkilenc végén ott sokasodtak az olyan jelek, amikből úgy tűnt – kívülről persze ezt nem nagyon lehet megmondani –, mintha hajszárpredések kezdtek volna megjelenni a rendszeren. Például többszáz oldalnyi kompromittáló anyagot szivárogtatott ki valaki a New York Timesnek a kínai vezetésből az ujjur kérdésről. Ami pedig annyira nem jellemző Kínában, hogy az utóbbi hónapokban a Magyarországon is elhíresült Fudan Egyetemen is diáktüntetés volt a lelkiismereti szabadságért kétezer-tizenkilenc őszén, ami mellé odaállt az egyik legnagyobb kínai, egyébként rendszerhű újság, a Global Times. Ez megint azt mutatja, hogy ott nyilván nem egy szerkesztő egymaga dönthette el azt, hogy ő most támogatni fogja a tüntető diákokat, hanem ez lecsapódása lehetett a politikai eliten belüli egyet nem értésnek. És akkor egyszer csak jött a Covid, a kínai vezetés pedig megdicsőült. Mert ugye ők állították meg leghamarabb a járványt, nagyobb gazdaságok közül egyedül náluk volt pozitív gazdasági növekedés a kétezer-húszas évre. Rövid távon ez nekik nagyon jól jött. Kétezer-huszonnyolcra pedig előrehozódott az, hogy nominálisan is beérik az USA-t. Ugyanakkor meg az látszik, hogy a húszas évek nagy részére tett gazdasági előrejelzések szerint a GDP-növekedésük az alatt a hét százalékos határ alatt lesz, amit az elmúlt évtizedekben minimálnak vettek ahhoz, hogy biztosan meglegyen a rendszer legitimitása. Tehát ha hét százalék alatt lesz a gazdasági növekedés – akkor ez kérdésessé teszi, hogy most ezt a pár évet a Covid segítségével megnyerték ugyan, de utána a tartósan hét százalék alatti gazdasági növekedéssel a rendszer vajon nem fog-e meginogni. Ez érdekes kérdés. Tehát egyszerre látszik, hogy a Covid rátett egy lapáttal arra, hogy felgyorsuljon a világ multipoláris átrendeződése, hogy így előbbre hozza főleg a kínai és egyéb ázsiai hatalmak fejlődését, úgy tűnik.

KISS ENDRE

(Covid19 a társadalom elméletében) Mindeddig számomra két teoretikus jellegű összefüggés rajzolódik ki. Az egyik az, hogy az összeesküvés-elméleteket akkor sem lehet kizárni, ha igazolni sem lehet azokat. Emellett sok érvelhetne felhozni, de ehelyütt most olyan érvel próbálkozunk, amely egyben a most következő, második kikristályosodott tapasztalatunkkal azonos. Ez a második tapasztalat (egyben az első tapasztalat háttere) az, hogy a járvány alatt végső soron ugyanannak a világtársadalomnak ugyanazokat a meghatározó tulajdonságait érzékeljük, mint a járvány előtt. Ez odavetett észrevételnek tűnik, de nem az, mint ahogy az sem volt feltétlenül felszínes észrevétel, amikor egy GULÁG-ról szóló könyvről olyan véleményünk alakulhatott ki, hogy a kerítésen belül nem volt más élet, mint a kerítésen kívül. Éppen



ezért nem lehet kizárni (persze bizonyítani sem) az összeesküvés-elméleteket. Ez a járvány előtti világ volt a globalizáció emberi jogi-neoliberális világának válságba került korszaka, amelyet a 2007–2008-as gazdasági válság, a nyílt imperiális konfliktusok, a birodalmak egymással vívott körkörös harcának kiterjedése, az ideológiák fundamentalizálódása, az egyes államok elleni gazdasági szankciók jellemeztek. E szankcióknak eleve is csak kivételes esetekben volt a maguk legitimitációja (s ha ez esetleg meg is volt, utólag derült ki gyakran, hogy az adott legitimitáció hazugságon alapult). De a szankciók legnagyobb szépséghibája mégis az volt, hogy annak áldozatai nem a büntetett ország elitje, de annak hátországa, azaz a „nép” volt, amelyek bizonyosra vehetően nem felelős még saját országának politikájáért sem. Ez az a világ, ahol Trump választást nyer az „Amerika first” jelszóval, és triumfáns lendülettel meglépi pontosan azokat a gazdasági lépéseket, amit az új rend majdnem három évtizeden át megtiltott az egész világnak. A mostani járvány a posztmodern hibriditás példája. Egy posztmodern társadalmon végigszárguldo járvány hibrid jelenség, összeegyeztethetetlen szinteket egyesít. Ezért a mai járvány igazi kulcsa is az, hogy miként történhetett meg. A modernségnek amúgy is a legnagyobb tragédiája, hogy bizonyos dolgoknak nem lett volna szabad megtörténniük. És ezek a dolgok mégis megtörténtek és megtörténnének. Az ember rontja el saját történelmét. Még Marxot is lehet parafrázálni ebben a tekintetben: „az ember készen talált viszonyok között rontja el saját modernségét és globalizációját”. Ez a járvány klasszikus hibrid választóvonal, az 1989 utáni fejlődés megtörése utáni sodródás és dekomponálódás terméke. A már válságba került neoliberális világmodell hajótörést szenvedett a Covid19-en. Trump most szembenézhetett Thatcher elméletének következményével: társadalom nincs, csak egyének vannak. A Covid19 ott okozta a legnagyobb pusztítást, ahol valóban nem voltak megfelelő közegészségügyi intézmények, s ahol Trump első gondolata az volt, hogy visszacsinálja Obama egészségügyi reformjait. Nemcsak az állam nem omnipotens, de az egyén sem. A járvány legnehezebb szakaszaiban az Egyesült Államokban nyitott (tömeg)sírokba temettek, nagy volumenű kínai segílyt indítottak útnak, a szállítmány nagy részét pedig orosz óriás-repülőgépen küldték, mert az Egyesült Államoknak sok támaszpontja ellenére sem volt akkora szállító-repülőgépe. Így van az, amikor (így Thatcher) a társadalom nem létezik, csak az egyén van. A koronavírus köszöni szépen, falja az egyéneket és kellő örömmel konstatálja a társadalom (és egyben a közösségi védekezés) hiányát.

Milyen lesz a járvány utáni társadalom? A kérdés első kiegészítése természetesen az, hogy nem tudjuk, hogy mikor lesz vége. Az is bizonyos, hogy a járvány előtti társadalomra fog épülni, ezért semmiképpen sem felesleges azt már előre is tanulmányozni. Kissé általánosított formában az eddigi változások a következőt mutatták: a járvány felülbíráhatatlan és megcáfolatlan hivatkozási forrás volt arra, hogy az 1989 utáni neoliberális társadalomirányítási elvektől el lehessen térni. A válságban lévő nagy rendszernek tehát ebből a szempontból nagyon is jól jött a Covid19! Ebből nyilván kiindulhat egy összeesküvés-elmélet, amit a világhálón megtalálható számos olyan Bill Gates-fénykép csak erősíthet, amelyekben a nagy informatikus injekciós tűvel a kezében mosolyog az emberiségre. De a lényeg az, hogy a neoliberális rendszer arcának elvesztése nélkül és természetesen az emberiség érdekében meg tud szabadulni saját dogmáitól, amelyek elvégezték a maguk történelmi hivatását és mára már válságba sodorták a nagy rendszert. Konkrétan: a járvány miatt le lehet zárni a határokat. Szabad élni a gazdaságot. Pénzt lehet adni az egészségügynek. Nyom(tat)ni lehet a dollárt és az eurót, kor-



látozni lehet a migránsok mozgását, behatárolni szükséges az internetet is, meg lehet tiltani a Nyugat-Európában nagy tömegben és rendszeresen tüntető tömegek pusztá gyülekezését is a járványra hivatkozva („gilletts jaunes”). Azt már nem is illik mondani, hogy egy sor vezető politikusnak éppen 2020 első felében és éppen ezekben a hetekben kellett volna lelépniük a világot jelentő deszkákról (persze a járványra hivatkozva természetesen nem léptek le). Ha valaki visszaemlékszik az elmúlt harminc évre, konstatálhatja, hogy éppen a most megtett lépések voltak a leginkább megtiltva! Egyértelmű, hogy a járvány hatalmas korrekciós lehetőség az elit számára, olyan, amelynek végrehajtása során még csak mentegetőznie sem kell. Ha az elit oldaláról figyeljük a járvány által radikálisan megváltoztatott politikai mezőt, fel kell figyelünk arra is, hogy ez lehetőséget adott a 2015-ös migrációs bukás teljes háttérbe szorítására és marginalizálására, s egyben áttételesen a klíma-problematikának a szociális problematikával szemben való még erősebb túlhangsúlyozására. De a manifeszt járványnak koncentrikus körökre emlékeztető tovább is gyűrűző világtársadalmi hatásai is vannak. Így az 1989-es elitben még hívó „jó emberek” társadalmá új pozitív missziót talál önmagának a járvány elleni önkéntes harcban, az elit innen is újabb bizalmi tőkét nyerhet vissza, hiszen a társadalom megmentőjének szerepében léphet fel (ráadásul új legitimitációt is: „amit nem tudunk megjavítani, arról nem mi tehetünk”). A járvány utáni világ tehát egy olyan teljesen érvényben lévő neoliberais világ lesz, amelyben a neoliberais elemet jelentős mértékben vissza fogja vonni egy újabb etatizmus, amelyet éppen a járvány legitimál. A járvány utáni világ tehát nagy mértékben hibrid és eklektikus lesz, a neoliberais hatalmas alapok és az etatista korrekciók hibrid világa. A neoliberais alapzatok etatista elemekkel való eklektikus kiegészítése érdemileg megfelel a globalizáció imperialista elemekkel való kiegészülésének. Ide sorolnánk azt az időről időre még a legmagasabb szinten is felvetett ötletet, hogy voltaképpen az egész járványért Kína a felelős. Az imperialis vetélkedés elemei igen plasztikusnak jelentek meg továbbá a járványnak abban a szakaszában, amikor az egyes oltóanyagok kerültek egymással erkölcsi, de a legnagyobb mértékben anyagi versengésbe is. Az egyes oltóanyagok versenyének erősen negatív vonásai közvetlenül és félreérthetetlenül felhívják a figyelmet azonban a nemzetközi nyilvánosság és a média alapvető problémáira is világjárvány esetén. E nyilvánosság megszervezésének számos kézenfekvő nehézségével természetesen tisztában vagyunk, de azért azt még ma is anomáliának tartjuk, hogy a statisztikák nem elég részletezettek. És ha az előbb azt mondtuk, hogy a járvány brutálisan mutatott rá a neoliberalizmus egyik leggyengébb pontjára, azt is hozzátehetjük, hogy ugyanez a járvány abban az esetben az aktuális társadalmi lét más gyengeségeire is brutálisan mutathat rá, ha ezek a konkrét kapcsolódási pontok nyilvánosság válnak (például az áldozatok és a szociális helyzet kapcsolata, a járványügyi mobilizáció számára teljesen elérhetetlen társadalmi csoportok nagyságrendje stb.) A járvány alatt a társadalom is változott és változik. Az egyén sorsa a legérdekesebb, de a hosszú hónapokra a lakásukba kényszerített emberek lelki kalandjainak feldolgozása érzékeny feladat. Ami viszont már ma is látszik, az a helyzet miatt a társadalomban halmozódó türelmetlenség, talán egyenesen agresszivitás vagy erőszak-potenciál, ez sem különbözik azért nagyban a járvány előtti világtól. A másik oldalon azonban érezhető az egymás iránti tolerancia, a segítőkészség, a figyelem magasabb foka is. A járvány utáni világ nagymértékben hibrid és eklektikus lesz, a neoliberais hatalmi alapok és az etatista korrekciók hibrid világa. Mindenesetre azonban a bizonytalanság egy új világa is lesz, amelynek hatalma alól kevesen fogják tudni majd kivonni magukat.



POGÁTSA ZOLTÁN

Egyetértetek-e azzal, hogy a Covid-válságra jelentős eseményként nézünk majd vissza hosszabb távon? Nem akarom a dolgot elbagatellizálni, messze nem ez a célom, de mégis fel kell tennem a kérdést: vajon mihez képest volt nagy dolog?

Mert szerintem az igazán nagy problémát a világban ma elsősorban a klímaváltozás jelenti. Minden mást megelőz. Aztán következnek mondjuk a globális egyenlőtlenségek – akár a nemzetállamokon belül, akár a világ országai között. Majd jönnek az adósságproblémák, és itt nem is az államadósságot, hanem sokkal inkább a magánadósságot hangsúlyoznám. Továbbá Kína felemelkedése is elég jelentős folyamat, amely átrendezi a globális geopolitikai logikát. Ezek szerintem az igazán nagy kihívások. Ezek azok, amelyek évtizedekig itt maradnak velünk, és amelyek igazán mélyen érintenek bennünket.

Ezekhez képest szerintem a Covid nem lesz akkora ügy visszafelé nézve. Elismerem, hogy például pszichológiai szempontból jelentős hatása volt. Hiszen nagyon sok embert sokkolt. Azokat, akiknek valamilyen rokona meghalt vagy azokat, akik elveszítették a munkájukat. De mégis úgy gondolom, hogy három-négy-öt vagy tíz év múlva erre nem úgy fogunk emlékezni, mintha nagyon nagy dolog lett volna. Sokkal nagyobb problémáink lesznek hosszabb távon, mint ez. Amikor az ember ebben benne van, sokkal nagyobb problémának érzi, mint amikor bizonyos távlatból nézi majd ugyanezt. Szerintem nem lesz akkora nagy sokk, mint a többi. És hogy miért nem? Azért nem, mert – ebben talán egyetértünk – a klímaváltozás a legnagyobb probléma. Azt érzékelem az írásos hozzászólásokból, hogy ebben a kérdésben nagyjából konszenzus van közöttünk. Megemlíteném, hogy az jött ki adatként, hogy a legnagyobb, legmélyebb pontján a Covid-válságnak, amikor tényleges globális lezárás volt, akkor körülbelül öt-hat százalékkal csökkent a globális CO₂-kibocsájtás. Tehát akkor, amikor a legtöbb országban le volt zárva minden, az emberek nem közlekedtek. Bár még ugyan fűtöttek az északi földtekén. Leginkább a közlekedés és a szállítmányozás volt az, ami leállt: a nehézdízzel működő hajók és kerozint használó repülőgépek is leálltak nagyrészt. Ehhez képest viszont az ENSZ klímapanel szerint ahhoz, hogy betartsuk a kétezertizenhatos párizsi klímaegyezmény 1,5 °C-os maximális felmelegedését, évente kellene körülbelül hét százalékkal csökkentenünk a globális CO₂-kibocsájtásunkat. Nem egyszer, évente.

Ez az egyszeri csökkenés is lám, óriási sokkot okozott az embereknek. Egy egyszeri, egy öt-hat százalékos csökkenés is elfogadhatatlan volt az emberiség nagy része számára. És ez csak egyetlen év volt. Ráadásul abban a pillanatban, hogy Kínában visszszorították a járványt, az ottani ipar ismét elkezdett a szokásos hatalmas mértékben termelni. Visszaállt a CO₂-kibocsájtásuk a korábbi szintre, mert a globális gyártás többsége ma már Kínában van. Az európai országok büszkélkedhetnek ugyan azzal, hogy a gazdasági növekedésük ellenére képesek csökkenteni a CO₂-kibocsájtásukat. De ez nagyrészt azért lehetséges, mert Kínába helyezték át a fizikai termelést, onnan importálják azt. És ha Kínában visszaáll a rend, termelnek, mint a világ workshopja, akkor ugyanúgy visszaáll a káros CO₂-kibocsájtás is.

Ez az első dolog.

A második, hogy a Covid-válság nagyon átalakította a főáramú gazdaságfilozófiát. Véget ért a költségvetési konzervativizmus. Az eurozóna-válságra még úgy reagált az Európai Unió, hogy megszorításokat erőltetett ki, egy általános költségvetési konzervativizmus jellemezte. Az USA-ban vagy Kínában már 2008-ban sem ebben voltak, hanem keresletélénkítésben. Az



Egyesült Államokban az az elképesztő, hogy miközben a republikánusok folyamatosan amellett agitáltak, hogy az állam ne költskezzen túl – mégis a republikánusok alatt nőtt folyamatosan az államadósság. Az egyetlen időszak, amikor az nem növekedett, a demokrata Bill Clinton idején volt – bár ő pedig megszorításokkal érte el ezt sajnos. Azaz gyakorlatilag az USA-ban soha nem volt ez a típusú fiskális konzervativizmus, mint Európában. Viszont az EU-ban nagyon is volt. Viszont amikor jött a Covid-válság, akkor már azt mondta az Európai Unió is, hogy: költsetek, költsetek! Nagyon erősen visszatért a keynesiánus logika, sőt tovább mennék, már sokkal több is, mint a keynesiánus logika. Szimbolikusan szólva: a pénznyomda. 2008 után az USA-ban már beindult ez a pénznyomdagép, ez volt a híres mennyiségi könnyítés a monetáris politikában. Európában 2016 környékétől szintén volt ilyen. Ezt viszont most, a Covid-válság alatt csúcsra járatják. A gigantikus monetáris expanzió biztos, hogy nagy változás. És még ennél is több, mert az, amit úgy nevezünk, hogy modern monetáris elmélet, tehát hogy az államnak nincs szüksége igazából adókra ahhoz, hogy a kiadásait finanszírozza – ez szerintem irtózatosan nagy változás. Ezt még nem ismerte meg a társadalom túlnyomó többsége. Nagyon mélyen ott van a hétköznapi emberek gondolkodásában, hogy az államnak adókra van szüksége a kiadásai finanszírozására, ami egyébként nem igaz – és az egész ezzel kapcsolatos váltás szerintem nagyon mély. Az állam nem olyan, mint a háztartás. Magyarországon is hosszú évtizedeken keresztül ezt sulykolták, sőt a jelenlegi kormányzat ma is azt gondolja, hogy az állam olyan, mint a háztartás – csak annyit költhet, amennyi bevétele van. Ez nem igaz: az állam pénzt nyomtathat. És nem igaz, hogy infláció lesz belőle, mert a kibocsátás is tud nőni közben. Tudunk értelmesen költeni különböző dolgokra, és ha a kibocsátás nő, akkor nincs infláció, hiába nő a pénzmennyiség. Ez óriási váltás a gazdaságflózófiában.

És még ennél is több. Mert a feltétel nélküli jövedelem is megjelent világszerte: a Távol-Keleten, Szingapúrban, Hongkongban, Európában pedig Lengyelországban, Spanyolországban, illetve még az Egyesült Államokban is. Az Egyesült Államokban kétszer is adtak úgynevezett helikopter-pénzt, ráadásul először a republikánusok alatt!

Aztán szintén jelentős folyamat az automatizáció. Szerintem nagyon jelentős és hosszú távú kihívás ez – a robotok és az algoritmusok elveszik az emberek munkáját. És ebből a szempontból irtózatosan fontos, hogy elfogadtuk most sok helyen a feltétel nélküli alapjövedelmet, a helikopter-pénzt és hasonlókat. Ezek mind suták, egyik sem igazán az, ami kellene. De hogy egyáltalán komolyan vesszük ezeket, kísérletezünk például azzal, hogy négynapos munkahét lehessen – ezek szerintem ma már olyan dolgok, amelyek nagyon kellenek a jövőben, ahogy átmege a munkapiacon az automatizáció.

Ezek mind olyan dolgok, amelyeket a Covid-válság hozott be nagyon hirtelen. Ott voltak már valamennyire a levegőben, de hogy most hivatalosan is elismertté, elfogadottá váltak – ez most történt meg, a Covid-válság alatt. Ez szerintem nagyon nagy gondolkodásbeli átrendező-dés.

Amiben viszont sokkal pesszimistább vagyok, az a nemzetközi egyenlőtlenségek kérdése. Szerintem a Covid nagyon erősen rámutatott arra, hogy ezek milyen hatalmasak. Miközben ez volt az első igazán globális válság. Nem emlékszem rá, hogy valaha lett volna korábban olyan, bármiféle diszciplínába sorolható válság, amely a világ összes országát egyszerre sújtotta volna. Volt olyan, hogy migrációs válság, ami azért alapvetően a Közel-Kelet és Európa kapcsolatát érintette. Vagy itt volt az olajválság, ami a Közel-Keletről és a nyugati világról szólt – de ez sem volt mindenhol egyszerre. Az első válság, amely során globális diskurzus jött létre arról,



hogy most mindannyian ugyanabban a helyzetben vagyunk, egyszerre – ez tulajdonképpen a Covid volt. Mint ahogy az Európai Unió esetében is ilyen volt a 2015-ös menekültválság, amikor először éreztem úgy, hogy most tényleg nem a nemzetállamokba zárva, hanem már összeurópai szinten vitázunk. Viszont csak a Covid esetében volt először globális ez a beszélgetés. Én legalábbis a Facebookon vitáztam például a pakisztáni és az amerikai barátaimmal például arról, hogy Tajvanon jól oldják-e meg a vírushelyzetet. Ilyet azelőtt még soha nem éltem át, hogy ennyire globálisan zajlott volna a diskurzus.

Ugyanakkor az is világossá vált, hogy itt óriási különbségek vannak az országok hierarchiájában. Mert vannak gazdag országok, mint például Kanada, amelyek most bevásárolnak maguknak három évre való vakcinát, úgy, hogy még a szegény országok számára az ENSZ által létrehozott együttműködésből is kivesznek. Ez elképesztő. Lehet Trudeau bármennyire aranyos és szimpatikus, de az elképesztő, amit csinált ebben a dologban. Az egyik végén meg ott vannak az olyan országok, amelyek relatíve gyorsan megoldották az oltást. Ebben nyilván Izrael volt a legjobb, Magyarország is gyors volt ebből a szempontból. De a sor másik végén vannak olyan szegény országok, amelyek esetében 2024-re prognosztizálják, hogy egyáltalán elkezdődhet az oltás. Az átoltottság a harmadik világ jelentős részén ma elhanyagolható mértékű, és csak hosszú évek múlva lesz először reális, hogy ott valamilyen elfogadható átoltottsági szint legyen. Ez jól mutatja, hogy mekkora egyenlőtlenségek és igazságtalanságok vannak a nemzetközi rendszerben. A szabadalmak felszabadításának kérdése, amit most már Biden is támogat, itt kardinális. Ha most tényleg megtörjük a globális gyógyszeripari multik oligopolisztikus helyzetét, és engedjük, hogy mondjuk Indiában vagy máshol gyárthassák a generikus oltásokat, akkor az megint nagyon átrendezi a világot. Ha ez megtörténik, akkor megint egy óriási mentális blokk kiesik a rendszerből. Mert ez az egész szabadalom dolog, hiába írtak róla sokan kritikusan, most már nagyon régen nagyon erősen gátolta a globális egészségügyi problémák kezelését. A főáramú mondás az volt, hogy a szabadalmakból nem engedünk, mert akkor nem lesz kifizetődő a kutatás-fejlesztés: ez egyébként bizonyítottan hamis érvelés volt. Ha ez a váltás megtörténik, akkor ez elképesztően pozitív változás. Ha nem történik meg, akkor baj van. Akkor folyamatosan velünk van ez az egész probléma komplexum, és az egyenlőtlenségek még durvábban nőnek, mint eddig. Ilyen szempontból még nem játszódtott végig minden folyamat, de kétségtelenül megmoccantak a dolgok.

Egy szóval azt gondolom, hogy jelentős váltásokat hozott a Covid, de ennél sokkal nagyobb bajaink vannak sajnos a világban.

RUSVAI MIKLÓS

1. Következmények

Először néhány szót ejtenék magáról a víusról, meg hogy ez az egész járvány hogyan alakult ki, és hogyan jutottunk el idáig. Amit tisztán kell látnunk, az az, hogy száz év után jött egy igazi pandémia. Az ezt megelőző, utolsó nagy világjárvány a spanyolnátha volt, aminek a magyarázata sokfelé boncolgatják, sokféleképpen magyarázzák. Részben az első világháború következményeivel indokolják: a legyengült lakossággal, az együttműködés hiányával – és még nagyon sok mindennel. De abban gyakorlatilag egyetértés van, hogy ez a száz évvel ezelőtti nagy pandémia több áldozatot követelt, több halálessettel járt, mint maga az első világháború.



A mostani járványnál pedig száz év után most először fordult elő az, hogy kicsúszott a jóléti állam kezéből a dolgok irányítása. A jóléti állam fogalmán azt értem, hogy az emberiség abban az illúzióban ringatta magát, miszerint tulajdonképpen az egészségügy és az idősgondozás már annyira a kezében van, hogy akik meghalnak, azok valamilyen életmódbeli nem megfelelés miatt halnak meg. Az egészségügy pedig, a korlátozott lehetőségi körén belül, amennyire lehet, őrzi az emberek életét. Ám itt most mégis kicsúszott a kezünkől az irányítás, és gyakorlatilag ismét a darwini szelekció vette vissza az emberek életének szabályozását. Elsősorban a különböző társbetegségektől elgyengített, azaz az idős és legyengült emberek azok, akik a járvány áldozatául estek. Míg a nyolcvan évnél idősebbek között húsz százalék fölötti a halálozási arány, addig a húsz évnél fiatalabbnál ez bőven egy százalék alatt van.

A jelenlegi vilá járványnak ez a sajátossága az, ami nagyon sokszor megosztja az embereket – mind a fiataloknál, mind az életerős, munkaképes, dolgozó lakosságnál. Nagyon erőteljes volt sokszor az ellenérzés a korlátozásokkal kapcsolatban, mondván, hogy a Covid nem több, mint egy erőteljes megfázás. „Miféle vilá járvány az, ahol a fertőzötteknek csak a két százaléka hal meg? Hol van ez a feketehimlőhöz, a pestishez, a kolerához képest? Miért kell itt olyan szigorú korlátozásokat bevezetni, mintha ez valami fatális betegség lenne?” – kérdezték a fiatalok, az egészséges középkorúak. És azt kell mondani, hogy mindenkinek igaza van, de mindenki a maga szempontjai szerint rendezi el a dolgokat. Abban a korosztályban, ahol huszonkét százalék az áldozatok aránya, ott nyilván máshogy kezelik a problémakört, mint ott, ahol egy százalék alatt van ez. Ugyanúgy korlátozásellenesek a gyerekes szülők is, tekintve, hogy egymillió gyerekből körülbelül húsz az, aki súlyosan betegszik meg, adott esetben pedig meghal. Megint csak rendkívül alacsony arány ez a diftériához, a torokgyíkhoz és a különböző egyéb gyerekbetegségekhöz képest – még a kanyaróban elhunytak száma is jóval efölött van. Tehát még a gyerekek féltése sem vezetett oda, hogy a középkorú szülői generáció jobban melléálljon a járványvédelmi intézkedéseknek.

A kormányok meglehetősen nagy felelősségérzetről tettek tanúbizonyságot az esetek túlnyomó többségében. Hiszen annak ellenére, hogy a járvány adatai a kormányok számára is világosak voltak, azok mégis igyekeztek a jóléti funkciót, tehát az idősek és betegek védelmét amennyire lehet, előtérbe helyezni, sokszor a gazdaság rovására is ezeket a szempontokat érvényesíteni – fellépni a betegség, a pandémia ellen, főleg a kezdeti időkben, amíg a vakcina nem állt készen. Addig ugyanis csak a klasszikus, általános járványvédelmi szabályok álltak a rendelkezésükre. Ilyen a kijárási, az utazási korlátozás, a különböző áruk, anyagok, szolgáltatások forgalmának korlátozása. Amihez pedig nagyon hozzászoktunk az elmúlt évtizedekben: nem volt raktározás, a munkaerő szabadon áramlott az országok, sokszor a kontinensek között – ezeket mind fel kellett függeszteni. És tulajdonképpen ezek a klasszikus járványvédelmi szabályok: az utazásbeli korlátozásoktól a karanténig – vették át a szerepet a járvány fékezésében.

Mindez az országon belül is problémákat szült. A távoktatás, az iskolák időleges vagy tartósabb bezárása, a turizmus megszűnése – ezek oda vezettek, hogy egész ágazatok szenvedték meg a járványt: a repülőgép-ipartól kezdve a turizmuson keresztül a taxisok, a különböző fürdőhelyek dolgozói stb. Tehát az anyagi veszteség nagyon sok embert érintett, és nagyon kicsi volt az átfedés a különböző gazdasági problémákat elszenvedő rétegek és a betegség által fenyegetett rétegek között. Bár szinte minden család valamennyire érintett volt az idős és a krónikus beteg családtagok révén – ez több helyen súrlódási pontot vagy nehézséget jelentett. Ezért nagyon sok esetben hiányzott a társadalmon belül is az együttműködés és a kon-



szenzus. Ez vezetett azután sokszor a különböző járványtagadó, vírustagadó, vakcinaellenes csoportok tevékenységéhez.

Ismételni tudom: a kormányok és a különböző szervezetek minden dicsőretet megérdemelnek – ugyanígy a média is, bár ezt nem szokták hangsúlyozni. Mert ezek teljes mellszélességgel kiálltak a józan ész mellett, és ugyanúgy a jóléti állam vívmányainak megőrzése mellett. Vagyis végső soron azért, hogy a halottak száma lehetőleg minél alacsonyabb legyen. És ebben olyan nemzetközi együttműködés bontakozott ki, ami az emberiség történetében gyakorlatilag példa nélküli. Egy év alatt sikerült az összes vezető gazdasági hatalom segítségével vakcinát előállítani, ezt a vakcinát tömegtermeléssel legyártani, majd a legyártott vakcinát, ha nem is teljesen igazságosan, de azért mégiscsak úgy elosztani a Föld lakossága között, hogy a legszegényebb országoknak is jusson a leggazdagabbak mellett. Újra mondom: ez olyan nemzetközi együttműködés eredménye, ami szerintem példátlan. És reméljük, hogy a jövőben egyre gyakrabban követendő célként szolgál majd.

Végül azt szeretném hangsúlyozni, hogy most, amikor rendelkezésünkre áll a vírusfertőzések megelőzésének vagy korlátozásának leghatékonyabb eszköze: a vakcina – most tulajdonképpen már valóban elkezdhetünk foglalkozni a perspektívákkal. Feldolgozhatjuk a múltat, és koncentrálnunk arra, hogy hogyan lehet minél előbb visszaállni az élet valamennyi területén a korábbi szintre.

2. Perspektívák

Azt hiszem, most én leszek a legrövidebb, mert én a vírus és a Covid-járvány szempontjából nézem a dolgot. Ez a vírus maximum három évig okoz gondot. Tehát akár vakcináztak, akár nem, a fertőzés mindenkit elér és immunissá tesz. Aki a vakcinázás után fertőződik, az szerencsésebb, mert aki vakcinázatlanul fertőződik, az nagyobb valószínűséggel lesz beteg. Körülbelül három év alatt a társadalom minden egyes tagja immunis lesz – és innentől fogva a koronavírus járvány megszűnik majd problémának lenni. Ugyanúgy, mint mondjuk az influenza, amely időnként jön, azután elmúlik. Van, aki kockázati csoportba tartozik és akár évente oltatja magát, a többség pedig megvonja a vállát, és legfeljebb három-négy napig otthon marad, így átvészeli a betegséget. Ugyanúgy lesz a koronavírus-járvánnyal is. Mindazok a problémák, amelyeket a többi hozzászóló az írásában érintett, főleg a globális problémák, amilyenek a klímaváltozás, a gazdasági egyenlőtlenség, a migráció..., nos, mindezek megmaradnak – a koronavírus-világjárvány pedig mint olyan, elmúlik. És ebből a szempontból egyetlenegy következménye az, hogy egy kicsit nyakon vágott, felébresztett bennünket, és sok mindenre ráirányította a figyelmet, amikre különben nem figyeltünk volna – vagy amiket már elfelejtettünk. De innentől kezdve a probléma boncolgatása a többi hozzászólóé.

VIZIN GABRIELLA

1. Következmények

Pszichológiai szempontból a Covid-pandémia elhúzódó krízisállapot. Ebben az értelemben hasonlít a daganatos betegek lelki küzdelmeihez: a pandémia kirobbanása sokkoló volt, az első intézkedéseket követően állandó bizonytalanság, újabb és újabb beavatkozások, folyama-



tos félelem és a következő hullámok kialakulásával kapcsolatos aggodalom jellemezte lélektani szempontból a pandémia időszakát. Most, a harmadik hullámon és többmillió védőoltáson túl sincs még teljes megnyugvás, tartanunk kell a „kiújulástól”, újabb hullámok megjelenésétől, újabb tragikus halálozásoktól.

A Covid-pandémia ebben az értelemben az elhúzódó krízisekkel összefüggésben megjelenő lelki nehézségeket hordozta magában és a következmények is ehhez hasonlóan alakulhatnak.

A Covid-pandémia időszakában számos kutatási eredmény született a pszichológiai tényezők felmérésére állampolgársági szinten, de specifikusan, egy-egy közösség, vagy például az egészségügyi dolgozók körében is. A kutatások egy része módszertanilag megkérdőjelezhető, ami a levont következtetések megbízhatóságát is elbizonytalanítja. Mindazonáltal korábbi koronavírus-járványokhoz kapcsolódóan és az azokat követő időszakból nyert adatok alapján ugyancsak rendelkezésünkre állnak kutatási eredmények, amelyek hozzájárulhatnak ismereteink bővüléséhez a járványhelyzethez kapcsolható pszichés változások tekintetében.

A pandémia idején arra számítottunk, hogy a depresszió és a szorongásos zavarok gyakorisága emelkedni fog, valamint a már egyébként mentális zavarral küzdő személyek állapota bizonyosan romlani fog. Egy óriási, 70 millió páciens vizsgáló kutatásban, ahol a mintából több mint 60 ezer személy esett át Covid-fertőzésen, azt találták, hogy nagyobb arányban jelent meg a Covid-fertőzésen átesettek körében szorongásos zavar, demencia vagy alvászavar, mint más típusú megbetegedések esetén. További eredménye volt a vizsgálatnak, hogy maga a pszichiátriai diagnózis független rizikófaktora a Covid-fertőzésnek. Vagyis pszichiátriai betegek körében gyakoribb volt a Covid19-cel való megfertőződés. Egy átfogó magyar kutatás eredményeit összevetve nemzetközi eredményekkel, azt találták, hogy a magyarok kifejezetten szorongásos és depresszív tünetekről számoltak be a 2020. májusi Covid-karantén idején, mint Spanyolországban, Svájcban vagy Németországban, hasonló körülmények között. Ez az arány mind a depresszív tünetek, mind a szorongás tekintetében meghaladta a 30%-ot.

Fontos további eredmény az alkoholfogyasztás és dohányzás gyakoriságának emelkedése, ami összefügghet ezen szerek pandémia idején is elérhető öngyógyító, szorongáscsökkentő jellegével. Érdekes tapasztalat, hogy az öngyilkosságok gyakoriságának emelkedését is vártuk, de rövid távon enyhe csökkenés detektálható világszerte és hazánkban is ezen a területen.

A Covid-pandémia utóhatásait tekintve az ún. poszttraumás stressz-zavar (PTSD) arányainak emelkedésére számítunk. PTSD során az életet veszélyeztető, traumatikus események hatására olyan elhúzódó, markáns szorongással és az emlékek akaratlan felidézésével számolunk, amely állapot alvászavarokhoz, elkerülő magatartáshoz és gyakran szerhasználat-zavarokhoz, depresszióhoz és sajnos akár öngyilkossághoz is vezethet.

Korábbi, 2003-ban és 2012-ben lezajlott koronavírus-járványok következményeiből vannak adataink és ezek alapján a leginkább traumatizációnak – és így PTSD-nek – kitett személyek az egészségügyi dolgozók, a fertőzést túlélők, valamint az izolációban élők. Ezen személyek körében a depresszió, a szorongás és a poszttraumás stressz-zavar tünetei is fokozottabban jelennek meg. Összehasonlításképp az átlagnépesség körében a PTSD 7% körüli gyakorisággal jelenik meg a teljes élethossz tekintve azok körében, akik valamilyen természeti csapást élnek túl, ennek az aránya 15%. Korábbi koronavírus-járványokhoz köthetően, a koronavírussal túlélők körében a PTSD gyakorisága közel 50%, 30 hónappal a túlélést követően is még eléri a 25%-ot. A jelenlegi Covid-járványhoz kapcsolódóan, kínai kutatásokból tudjuk, hogy az egészségügyi dolgozók körében a PTSD gyakorisága ugyancsak eléri a 25%-ot. Egészségügyi dolgo-



zók körében emeli a PTSD kialakulásának kockázatát a Covid-osztályos munka, az ápolói munkakör (az orvosi munkakörrel szemben), kevesebb munkatapasztalat, a szociális támogatás hiánya vagy a korábbi pszichiátriai zavar megléte.

Általánosságban igaz, hogy a sürgősségi ellátásban tevékenykedő egészségügyi dolgozók különösen kitétek a traumatizáció esélyének, hiszen nagyon sokszor kell szembesülniük azonnali döntéseket követelő helyzetekkel, politraumatizált páciensekkel, traumák és halál szemtanúi, valamint a cirkadián ritmusukat is megborítja a műszakos beosztás. Mindez önmagában is PTSD-t okozhat, most azonban, a túlsúfoltság, a túlterheltség és a sokkal nagyobb gyakorisággal tapasztalt halálesetek, a tevékenységgel együttjáró kudarcok fokozhatják a traumatizáció mértékét és a PTSD kialakulásának valószínűségét.

Egészségügyi dolgozók körében végzett saját kutatásunk eredményei szerint az egészségügyi dolgozók számára a Covid-pandémia második hulláma jóval nagyobb stresszt, valamint szorongásos és depresszív tüneteket okozott, mint az első hullám, valamint úgy tűnik, hogy a nagyobb lelki rugalmassággal (reziliencia) bíró egészségügyi dolgozókat kevésbé viselte meg mindkét hullámban a kialakult kritikus helyzet. Mindez ráirányítja a figyelmet a krízishelyzetekkel kapcsolatban néhány protektív faktorra, mint amilyen például az ún. reziliencia. Fontos további eredményünk volt, hogy az egészségügyi dolgozók 80%-a szerint szükséges a pszichológus jelenléte a dolgozók lelkiállapotának javítása érdekében és majdnem 50%-uk igénybe is venne pszichológiai segítséget.

2. Perspektívák

A jövőre vonatkozóan, minden tragikus veszteség ellenére lehetnek pozitív hozadéka a járványnak lélektani szempontból: a pszichológiai segítség iránti nyitottság, a mentálhigiénés programok igénye a pszichológiai segítséggel kapcsolatos stigmatizáció enyhülését hozhatja ösztársadalmi szinten. Ez különösen igaz lehet az egészségügyi dolgozók lelkiállapotának fókuszba helyezése szempontjából. Fontos további fejlemény a PTSD bizonyítottan hatékony terápiája iránti igények megfogalmazódása a magyar szakmai közösség részéről, ami jelen tudásunk szerint a kognitív viselkedésterápiás megközelítést jelenti. Szakmai berkeken belül ennek az egyébként bizonyítottan hatékony, nyugati ellátási területeken széleskörben elterjedt szemléletnek hazánkban nincs kellő elfogadottsága. Talán a világjárvány hozzásegítheti a szakembereket és a lelki nehézséggel küzdő személyek nyitottságának kialakulását a kognitív viselkedésterápiák időhatáros, hatékony módszereinek elismerése irányába. Összességében, bizakodó vagyok és reménytelen, hogy lélektani szempontból amolyan poszttraumás növekedés következhet be több területen és szinten a Covid-pandémiát követően.